

Przestrzeganie zasady, w myśl której podstawę systemu monetarnego późnego cesarstwa stanowił niezmienny standard menniczy solidusów, zadecydowało o tym, iż niezależnie od postępującego wzrostu cen złota w stosunku do srebra i miedzi, ustrój pieniężny Konstantyna okazał się do pewnego stopnia skuteczny⁹⁰. Jedynie w przypadku, gdy złote nominały przebywały w obiegu krótki okres i szybko powracały do skarbu państwa w postaci różnego rodzaju danin i opłat, a następnie były przebijane na monety aktualnego władcy, stało się możliwe utrzymanie przez długi czas niezmiennego pod względem standardu solidusa, zaś ceny liczone w solidusach w przeciwieństwie do wyznaczonych w monetach zdawkowych pozostawały w okresie późnego cesarstwa na zbliżonym poziomie⁹¹. Jednakże zgodnie z tym, co podaje anonimowy autor traktatu *De rebus bellicis*, oparcie przez Konstantyna systemu monetarnego na walucie złotej nie powstrzymało wzrostu cen złota z uwagi na poważne nasilenie się tendencji tezauryzacyjnych w społeczeństwie rzymskim⁹². Salwian w pochodzącej z początku IV w. rozprawie *De Gubernatione Dei*, współczesnych mu senatorów rzymskich, posiadających — jak podaje — worki złotych pieniędzy, przeciwstawia ubóstwu dawnej elity w okresie republiki, dla której już 10 funtów srebra stanowiło znaczny majątek⁹³. Podobną wymowę ma świadectwo Olympiodora o rocznym dochodzie wielu obywateli wynoszącym 4 000 funtów złota, jak i równie znamienna wypowiedź Zenona: *auro ordens tota domus*⁹⁴. Grzegorz z Nazjanzu, wskazując na olbrzymie dysproporcje majątkowe istniejące w społeczeństwie rzymskim, wspomina o bogaczach mieszkających w domach ozdobionych różnymi drogimi kamieniami i błyszczących od złota, srebra, misternych mozaik i wielobarwnych malowideł, a Hieronim informuje o chciwych duchownych, którzy „złoto zawijają w szmaty”. O „fatalnym głodzie złota” wspomina nadto Grzegorz z Tours. Także Bazyl kilkakrotnie zwraca się przeciwko lichwiarzom, nader wymownie piętnując ich pożądlivość i zalecając udzielanie potrzebującym bezprocentowych pożyczek. Rozpatruje przy tym zagadnienie — co dla nas

⁹⁰ Na temat roli złotej pieniądza w późnym cesarstwie zob. W. Giesecke, *Antikes Geldwesen*, Leipzig 1938, s. 210—211; Mickwitz, o.c., s. 77—80; J. P. C. Kent, *Gold coinage in the Late Roman Empire* [w:] *Essays in Roman coinage*, s. 204 n.; Jones, *Later Roman Empire*; Suchodolski, *Moneta*, s. 16.

⁹¹ West, Johnson, *Currency*, s. 136—7; Mattingly, *Monetary systems*, s. 111 n.; Crawford, *Finance*, s. 589—590; RIC VI, s. 92; A. Piganiol, *Le problème de l'or au IVe siècle*, *Ann. d'hist. écon. et soc.* 1945, s. 48. Zob. Augustin. *Ep.* LXV 1; Victor. *Vit. Persec. Prol.*

⁹² *Anon. de reb. bell.* II 1; *Cod. Theod.* IX 21,5, XII 6,2, XI 9,2, XI 20,1,2, XI 16,1; *Lib. Or.* XVIII 138; *Cass. Coll.* I 21,1—2; S. Mazzarino, *Aspetti sociali del quarto secolo. Ricerche di storia tardoromana*, Roma 1951, s. 75 n.; Bernardi, o.c., s. 20; Piganiol, *L'empire chrétien*, s. 57 n.; Callu, *La circulation*, s. 227 n.; tenże, *Denier*, s. 113; Liebeschuetz, o.c., s. 242 n.; Nicolet, o.c., s. 1207 n.; S. Lauffer, *Die Bergbauprogramm in Xenophons Poroi* [w:] *Thorikos and the Laurion in Archaic and Classical Times. Papers and contributions of the Colloquium held in March, 1973, at the State University of Ghent, Ghent 1975*, s. 176. Późny przekaz Javolenusa (*Dig.* XLVI 1,42) wskazuje na malejącą rolę ekonomiczną srebra, a rosnącą złota. Podobnie ujmuje prawnik z II w. Juliusz Paulus. Zob. również Arist. *Polit.* I 9, 1257b 9—17.

⁹³ *Salv. de gub. Dei* IV. Zob. Mickwitz, o.c., s. 161; Bernardi, o.c., s. 77.

⁹⁴ *Olympiod. frg.* 43, 44; Zeno I 9. Por. Paulin. *Vit. Ambros.* 25; Sec. Manich. *Ep. ad Augustin.*; Basil. *Hom. in div.*, PG XXXI, col. 284.